

Z. Lajtos Nóra

A „sárga sziromsapka” szomorúsága

Szilágyi Domokos privát magányának és egy nemzet magányának összefonódása *Napraforgók* című versében

„Csak szórni válok egyre fogy.
És szórni válok egyre gyűl.”

(Szilágyi Domokos: *Emeletek...Három idill*, 3.)

1

A költői önismeret mindig képes felismerni erőviszonyait és feloldódni a létösszegzésben vagy a hallgatásban, végül pedig a teljes elnémulásban. Az „utolsó sorok” a költő azon gondolatai, amelyeket az utolsó szó jogán – még innen – el akar mondani. Az „utolsó” verseknek megvan az a kivételes esztétikai érték-többletük, hogy bennük olyasfajta őszinteséggel találkozunk, amilyennel bizonyos alkotók esetében azelőtt talán soha. A lírai személyiség fejlődhet, szerepeket próbálhat ki, játszhat egy életművön át, a végső megnyilatkozásokban azonban nincs helye másnak, csak a komor kitárulkozásnak:

„a szó dadog, az óra üt, a vég
közeledik, és nincsen menedék – ”

– hangzik Szilágyi Domokos hangján egyik legutolsó versében, a *Dadogásban*.

A Szilágyi Domokos-i életműre többen többféleképp kérdeztek már rá, amikor annak befejezettségét, lezártágát kívánták hangsúlyozni: „Befejezett vagy befejezetlen életművet hagyott hátra? – szinte mosolyra fanyalodik a gondolat: ugyan hány abbamaradt életművet kell teljes életműként számba venni!”¹ Egy fiatalon „derékba tört”² életpálya mindig értetlenséget és kételyt hagy maga után, még akkor is, ha megkomponáltságában már egészzé merevül, hiszen a keretek többé nem feszegethetők.³

¹ Lászlóffy Aladár: *A fájdalommal vigasztaló. Szilágyi Domokos*. In: *Kényszerleszállás. Szilágyi Domokos emlékezete*, Szerk.: Pécsi Györgyi, Nap Kiadó, 2005. 308.

² „Furcsa, de így van: Szilágyi Domokos derékba tört életműve ugyanolyan vaslogika szerint íródik (...), mint a huszonnégy-huszonhat-harmincegy-harminckett évesen bezárult wolker-i, Petőfi Sándor-i, mozarti, schuberti, József Attila-i életmű.” Cselényi László: *Kortárs-sírató*, Irodalmi Szemle, 1979/1. 18.

³ Hogy mennyiben feszegethetők valamely lezárt életmű keretei, erre vonatkozóan Zelki János tett utalást *József Attila legszebb öregkori verseinek szerkesztőjeként* a kötet *Ajánlásában*: „...ez az életmű teljesen le van zárva. József Attila nem »egyszerűen« meghalt, előbb befejezett mindent, leírta utolsó verseit. Lehet feszegetni ezt a keretet? Kicsit széjjel tolni, s közéje szorítani még valamit?” (A kötet valójában egy olyan posztmodern gesztus az utókor részéről, amely motívumrendszerain keresztül próbálja „továbbírni”, folytatni a József Attila-életművet.) József Attilát példaként felhozni – ha egyelőre csak eme kötet kapcsán is – nem öncélú tett, hiszen köztudott Szilágyi Domokos tisztelete a „Mindenség summáslegénye” iránt. *Már nem sajjog. József Attila legszebb öregkori versei*. Szerk.: Zelki János, Balassi Kiadó – Cserépfalvi Kiadó, Bp., 1994. 6.

Ha a költő halála évének (1976) versdarabjait akarjuk számba venni, az életmű kritikai kiadását nélkülözve (habár Szilágyi Domokos verseinek kritikai kiadására vonatkozó megnyilatkozás igényként már korábban jelentkezett)⁴ csak a megjelent verseskötetekkel és az újból meg újból kiadott különféle gyűjteményekkel számolhatunk: *Tengerparti lakodalom* (1978), *Kényszerleszállás* (1979), *A költő életei* (1986), *Világ hava* (1988), *Élnem adjatok* (1990), *Leltár az évszakokról* (1999), *Összegyűjtött versek* (2006).

Nincs könnyű dolga az életmű eme kései korszakát vizsgálónak, a Szilágyi-verseknek ugyanis egyébként sem gyakori járulékos paratextusa a datáció, így tehát nehéz megállapítani, hogy hány verset írt a költő ebben az időben. Mindössze féltucatnyira tehető a száma – a kéznél lévő kötetek alapján – az ekkor született verseknek (holott az év maga teljes esztendőszámba vehető, hiszen a költő 1976 végén, talán november 2-án halhatott meg, vagy valamivel előbb)⁵. És még ez sem pontos számadat, ugyanis a hat vers közül három különböző témát dolgoz fel (*Lakás*, [*Amennyit parlag hevertem...*], *Dadogás*), a másik három pedig valójában egyetlen költemény, a *Napraforgók* „vázlatszövegei”, a költő ugyanazon kép- és gondolatmagból táplálkozó „csuklógyakorlatai” (*Nyár*, *Napraforgó[k]*).

Ami pedig különösen elbizonytalaníthatja a költő utolsó évét vizsgáló kutatót, az Kántor Lajosnak, Szilágyi Domokos személyes ismerőjének (verseinek gyűjteményes köteteit szerkesztőjének) megjegyzése: „a baráti és családi levelekben, íróasztal fiókokban, főképp a lapok hasábjain értékes Szilágyi Domokos írások rejtőztek (lehet, hogy még mindig rejtőznek).”⁶

A tudományos igényű kutatást tovább nehezíti az, hogy a kései Szilágyi-líra versdarabjait eddig nem tárgyalta behatóbban a Szilágyi Domokos-i recepció. Természetszerűleg – hiszen ezek a szövegek is az életmű szerves részei – nem hagyta említés nélkül a kritika, ám górcső alá vételük elmaradt, s leginkább csak az utolsó nagy költői vállalkozás, az *Öregek könyve*⁷ kapott több figyelmet az életmű kutatóitól: Cs. Gyimesi Évától⁸, Bertha Zoltántól⁹, Kántor Lajostól¹⁰ és Szokolczay Lajostól.¹¹

Amint azt a dolgozat címe is jelzi, munkámban elsősorban Szilágyi Domokos *Napraforgók* című versdarabját kívánom behatóbban elemezni, elkerülhetetlen azonban, hogy a másik két költeményt (*Nyár*, *Napraforgó[k]*) is kontextuálisan vizsgálati tárgyakká tegyűk. Még akkor is, ha a három versszöveg mintegy „változatok egy témára” állnak a szerzői ouvere záróhangjaiként, és egyfajta témavariánsként kell közelítenünk – a kötetben egyébként külön életet élő¹² – „poétikai szerkezetek”-hez.

⁴ „Ilyen nagyságrendű alkotó előbb-utóbb megkapja majd a kritikai kiadást, s abban minden sorának helye lesz.” Kántor Lajos: *Kortárs minden koron át...* In Szilágyi Domokos: *Élnem adjatok. Vers, próza, esszé (1956–1976)*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1990. 401.

⁵ „...A november 2, mely halála napjaként egyes nyomtatott forrásokban, többek közt a Magyar Életrajzi Lexikon III. kiegészítő kötetében jelenik meg, pusztán önmegnyugtató hozzávetés, egy ügy törvényszéki, kórbontcanti lezárásának dátuma.” Lászlóffy Aladár: i. m. 300.

⁶ Kántor Lajos: *Ki vagy Te, Szilágyi Domokos?* Balassi Kiadó, Bp., 1996. 117.

⁷ Megjegyzés: az *Öregek könyve* szintén 1976-ban jelent meg. *Öregek könyve*, Plugor Sándor rajzai, Szilágyi Domokos versei, Kriterion, Bukarest, 1976.

⁸ Lásd: Cs. Gyimesi Éva: *Álom és értelem*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1990. 139–143

⁹ Lásd: Bertha Zoltán: *Gond és mű*, Széphalom Könyvműhely, Bp., 1994. 202–203.

¹⁰ „A halál-motívum egyre gyakrabban tűnik fel az utolsó két-három esztendő verseiben, s a korábban kimutatható halál-játék egyre inkább kezdi elveszíteni játék jellegét.” Kántor Lajos: *Ki vagy Te, Szilágyi Domokos?*: i. m. 113.

¹¹ Lásd: Szilágyi Domokos: *Világ hava*. Válogatott versek. Magvető, Bp., 1988.

Az igen nagy szerkesztői gyakorlattal rendelkező Kántor Lajos helyesen jár el, amikor egymás után sorba rendezi a verseket (a két változatot és a „végleges” szöveget), az olvasói-befogadói oldalt ugyanakkor viszont kissé megtéveszti azáltal, hogy nem tünteti föl (csak a kötet legvégén), hogy milyen viszonyban állnak ezek a szövegek egymással.¹³ A naiv versolvasó akként szemléli így a megjegyzés nélküli szövegeket, mintha azok egymás paralellei lennének. Eszerint a *Napraforgók*, mint egy a variáns szövegrészeket beemelő versalkotási aktus „produktuma”, párbeszédre hívja az idézett versdarabokat: a *Nyárt* és a *Napraforgó(k)*-at.

Nyár

Napraforgó(k)

P. B.-nak

1. Az ég alatt ragyog a nyurga
2. nyár. Száll
a szőke búzaföld. Az égre
forduló nyár száll, gyökereitől
vonják a felhők, alig tartja
pár szál
sugárka ág. A tó zölden üdell,
bárányfelhők legelnek rajta,
kiknek
szigorú őrizői a nap-ikrek:
az egyik lenn, a másik odafel.
Ökörnyállal az ős előreköpdös.
Búzaszárak alatt viszket a tarló.
Lombok számára ezerszínű köntös
készül. Lassan vénül a nyár, a gyarló.
Száguld a nyurga nyár, és lilaszín
Kikericsben gyűl a koll[c]hicin.

1. Egyedül vagyok, mint a sárga
2. napraforgó szomorúsága,
s mint ki termett szomorúságra
szólani szórt ígét,
úgy szólom szét, marokra fogva,
fémes búzám – kit sziklafokra,
kit bölcsen termő talajokra –
8. talán a sors kivéd.

Mint ki termett szomorúságra,
egyedül vagyok, mint a sárga
napraforgó szomorúsága –
talán a sors kivéd.

Igém – vérem szólva szórtam,
nem kérdeztek csak válaszoltam,
ügyetlen én (mindig ki voltam),
mint olyan, aki vét.

Egyedül vagyok, én a napra
törő virág, mind magasabbra,
bánatom féloldalra csapva,
akár a sárga szíromsapka,
s ha majd e földi lét
kivet magából, kiköpve –
kóricáljanak mindörökre
– mert visszatérés nincs a rögre
hagyván halott ígét.

¹² Kántor Lajos *A költő életeiben* egymás mellett szerepelteti a *Napraforgók* két megelőző szövegváltozatát (*Nyár, Napraforgó(k)*). *A költő életei. Szilágyi Domokos (1938–1976)*. Szerk.: Kántor Lajos. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1986.

¹³ „A Kriterion-kiadású, 1978-as „összegyűjtött versek”, a *Kényszerleszállás* már tartalmazza ugyan az 1976-os *Napraforgókat*, most került viszont elő a végleges versszöveget megelőző két változat: indokoltnak véltük a három szöveg egymás mellé állítását, bepillantásként a költői műhelybe.” Kántor Lajos: i. m. 287.

0. Napraforgók
1. *Egyedül vagyok, mint a sárga*
  2. *napraforgó szomorúsága.*
  3. *Az ég alatt ragyog a nyurga nyár. Száll*
a szőke búzaföld. Amarra pár szál
katáng kurjongat kéken
szememnek itt lenn s odafönt az égen.
Ökörnyállal az őszt előreköpdös.
Lomboknak készül ezerszínű köntös.
De még zölden üdell a tó,
báránnyfelhők legelnek rajta, kiknek
szigorú pásztorai a nap-ikrek.¹⁴
egyik a magasban, másik a mélyben látható.
  13. *Fekszem a földön, engedelmes foglya,*
s mint magvető, aki marokban fogja
a szórni való élest – én, im,
próbálok megmarkolni szétszólt igéim,
hogy ne legyek egyedül, mint a sárga
napraforgó szomorúsága,
s mint ki termett szomorúságra –
[↑5.] talán a sors kivéd
21. *(rakoncátlan hívét);*
fekszem hason, hátam vetem az égnek –
csak így ér valamit e földi lét,
szétszóltában napra forgó igéknek.

Itt gondolkodhatunk el először azon, és ezáltal kerülhetünk közelebb a címben jelzett privát magány egyik értelmezéséhez, hogy tudniillik milyen megközelítésmódot igényel így a vers, amikor is kiderül, hogy az életmű utolsó darabjai már csak egymással folytatnak dialógust. A Szilágyi Domokos-i lírát ismerők körében ez nem olyan meglepő: a költő gyakran élt az intertextualitás eme módszerével, amikor is költőelődeinek sorait emelte be pretextusként verseibe (*Öreges könyve, Apokrif Vörösmarty-kézirat 1850-ből, Törpe ecloga*). Az viszont egy másfajta megközelítésmódot igényel, amikor egy életmű utolsó darabjai már egymással folytatnak dialógust: az abszolút befelé fordulás jelei ezek már a „kétely költője”¹⁵-től. Sőt, továbbmenve megkockáztatható lehet az a megállapítás is, hogy egy bealkonyuló pályaszakasz poétikájával állunk szemben.

Visszatérve a költő személyes magányára, nyíltan adódik a kérdés: miért magányos Szilágyi Domokos? Két éve tart a Nagy Mária-szerelem; amikor Hervay Gizella kórházi kezelésre megy, a fiukat, Kobakot elviszik magukhoz. Ott vannak a barátok: Méliusz József és Méliusz Anna, akikkel hosszú levelezést folytat a költő; Majtényi Erik, akivel a „Vulgá”-val Nyugaton jár; Szilágyi Júlia, Kántor Lajos; a nemzedéktárs Lászlóffy Aladár és mások. A *Napraforgók* című vers alapmetaforája az a totális poétai magány igen magas rangú képe, amelyben benne van Szilágyi Domokos paradox „társas magány”-ának tudatos képviselése:

¹⁴ Mivel nem tartozik az elemzés fő vonalában, csak itt jegyezzük meg: a „nap-ikrek” kifejezés asszociálható az olvasóban Vajda János *Nádas tavon* című költeményének „*Nap alattam, nap fölöttem, / Aranyos tüzes felhőben, / Lenn a fénylő víziükörben*” sorait. In *Hét évszázad magyar versei II.* Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1972. 462.

¹⁵ Utalás K. Jakab Antal *A kétely költője* című írására. In Utunk, 1968. 10. sz.

*„Egyedül vagyok, mint a sárga
napraforgók szomorúsága.”*

Ha közelebb szándékozunk kerülni a költői kép megválasztásához, mindenképp érde-
mes végigkövetnünk a napraforgó több évszázados szimbolikáját.

Az ókori Görögországban és Rómában hasonló jelentésű növény a gólyahír: sárga színe
és napkövetése avatja különlegessé. Neve a görögországban: héliotroposz (a mi napraforgó
szavunk tökéletes megfelelője). Már Ovidius *Metamorphoses*-ében is jelen van, amikor a
megközelíthetetlen Napisten Apollónba szerelmes Klütié nimfa napraforgóvá változik.
A keresztény szimbolika – átértelmezve az antik mítoszokat – Krisztus követőjének
(imitatio Christi) teszi meg a sárga virágot. Az Amerika felfedezése után Európába került
napraforgó az anyaországban természetszerűleg Nap-szimbólumként funkcionál, de az
égg szerelmet, a hűséget éppúgy jelképezi, mint az életerőt és a létezését magát. Az ameri-
kai napraforgót a madridi botanikus kertekben kezdik el termesztetni, majd Hollandiába
kerülésével máris előkelő helyet kap a csendéleteken.

A napraforgó „trónfosztása” valójában a 18. században következik be, amikor is a
rokokó udvar kecses ízlésvilágába már nem fért bele a Nap-virág (túl robusztusnak
éreztek), ezért száműzték a művészien megformált kertekből. Ennek az esztétikai fordú-
latnak köszönhető tehát tulajdonképpen az, hogy a napraforgó jelentéstartománya tovább
bővült, s így lett a modern élet bonyolultsága, kaotikussága előli menekülésnek a jelképe,
s ezzel együtt érzéki kifejezője a magányos elvonulásnak, a nyugalom terrénumának.¹⁶
Ezzel magyarázható tehát a vers (*Napraforgók*) művészien megválasztott képanyaga
(*„Egyedül vagyok, mint a sárga / napraforgó szomorúsága.”*). Az évszakok szimbolikájában
a nyár virágaként élő napraforgó a nyár örömteli életerejét hirdeti; Szilágyi *„napraforgó
szomorúsága”* viszont kioltja ezt a viszonyrendszert, és a mélységesen személyes fájdalom
szókapcsolatává érleli.

Hogy Szilágyi Domokos képválasztása mennyire nem öncélú, és hogy nem csupán
saját létélményét kívánta a napraforgóval kifejezni, hanem vele együtt egy közösség létél-
ményét is, ha úgy tetszik: kisebbségtudatát és identitását is egyben, azt egyrészt maga a
napraforgó növény volta, másrészt a költemény záró sora magyarázzák.

Nem feltétlenül minden organikus szervezet hivatott, hogy önmagán túli jelentést
hordozzon, de a napraforgó már az előbbieken is bizonyítottan ilyen. Tüллépve a felváz-
olt szimbólumkörön, egy olyan univerzális jelképről van szó, amelynek gyökerei a föld
=Anyaföld mélyére hatolnak, szára a szerves átmenetet biztosítja a fej felé, egyfajta tartást
(nemzeti) tartást adva annak a felsőbb résznek, amely túl azon, hogy önazonosságát hir-
deti sárga színével és napkövető fejtartásával, magokat érlel. Az idekívánczó magvető
hasonlatot Szilágyi Domokos is belekomponálta versébe:

*„Fekszem a földön, engedelmes foglya,
s mint magvető, aki marokban fogja
a szórni való élést – én, ím,
próbálok megmarkolni szétszólt igéim,
hogy ne legyek egyedül, mint a sárga
napraforgó szomorúsága...”*

Mit jelenthet vajon a *„szétszólt igéim”* szerkezet? Nem állíthatjuk biztosan, de jelent-
heti azokat a versdarabokat, amelyekben Szilágyi Domokos egyetemes-európai és/vagy

¹⁶ A Napraforgó-mítoszokkal behatóan foglalkozik Verseghy Ferenc. Verseghy Ferenc: *Napraforgó-
mítoszok*. Irodalmi Lap, 2004. tél. VII. évf., 4. szám.

közösségi-erdélyi sorstudatának hirdetni vágyása lappang vagy éppen kifejezésre jut, mint például a *Bartók Amerikában* című versében, és amely sorstudat nélkül Szilágyi Domokos nem lett volna Szilágyi Domokos.

És miért kell marokba fogni azokat? Az egzisztenciális tapasztalat és egyben a költői attitűd megőrzése végett. „Életművének nagyszabású és tragikus ívét az alkotja, ahogyan nemzeti kisebbségi és európai hovatarozásának kiteljesedési vágya csúcsra ér, majd a lehetetlenségbe ütközik” – fogalmaz Székelyhidi Ágoston.¹⁷ Később így folytatja: „Szilágyi Domokos számára nemzeti kisebbségi és európai önazonosságának elfojtása emberi méltóságának és szabadságának elfojtását jelenti.”¹⁸ Ez a nézet is indokolhatja a költő „szomorúságra termett”-ségét.

Ugyanehhez a felismeréshez jut el Láng Gusztáv is a *Bartók Amerikában* kapcsán: „a kisebbségi költő léthelyzetét elsődlegesen az jellemzi, hogy az összemeri ideálok cselekvő megvalósításától mintegy elzárja kisebbségi volta.”¹⁹ A *Napraforgókban* is ezt tapasztalhatjuk, amint „engedelmes fogoly”-ként jeleníti meg önmagát a költő a mű már idézett soraiban.

Majd a matériához forduló, az égnek dacosan hátat fordító poétai pozíció okozhat fennakadást a befogadóban. Ezzel kapcsolatosan jegyzi meg Cs. Gyimesi Éva: „A vers fókuszában a földhöz tapadó, ám hátát az »égnek vető« lírai alany, kezében az igeértékű »mag« egyesíti a földet és az eget, a táplálékot és az »Életet«.”²⁰ A költői pozitúra, hogy tudniillik a lírai én hason fekszik, arccal a föld felé néz (ellentétben a fölfelé néző napraforgóval!), egy másfajta, a megszokott testhelyzettől (hanyatt fekve) eltérő, sajátos szemlélődési forma. Ezen a ponton, mintha leválna a költői szubjektum a hasonlatban megidézett napraforgóról, továbbmenve: az égnek (Istennek) hátat fordító költő alakjában egyben a matériához ragaszkodó lírai személyiség is megnyilvánul, ahogyan a szívével az anyaföldhöz tapadó költőt látjuk, amivel már egy másik Szilágyi-versben, a *Hétmérföldes szízmában* is találkozhattunk:

*„s minden fájást muszáj megfájnóm,
ha szívem leég is tövig –
mert ez a föld a szívem földje.”*

Bertha Zoltán az életmű „arcvonásai”-nak kontúrozásakor – eme vers kapcsán jegyzi meg: „...vállalni kell, egyénileg is viselni a nyomasztó terhek tömegét, hiszen az univerzális részvét kikerülhetetlen tény, törvényt és kötelességgé emelkedik.”²¹

Ez a fölfelé néző napraforgó képével ellentétes költői pozitúra alkalmasnak tűnik viszont valamire: a bölcselkedésre.

*„csak így ér valamit e földi lét,
szétszóltában napraforgó ígérek.”*

A *Napraforgók* eme zárósora pedig igazi filológiai „csemege”: arról van ugyanis szó, hogy a „szétszóltában” kifejezés a különböző kötetekben többféleképp jelent meg

¹⁷ Székelyhidi Ágoston: *Szilágyi Domokos túlvilági üzenete Brüsszelbe – Jogrend és szellemi rend viszony az egységesülő Európában* (in 166.)

¹⁸ Uo.

¹⁹ Láng Gusztáv: *A költő és a szövegek. A vendég szövegek Szilágyi Domokos utolsó költeményeiben, avagy töprengés elmaradt recepció miatt.* In Szilágyi Domokos Napok „Sajtóértekezlet” – Szilágyi Domokos és költészete negyedszázad távlatából, 2001. Felelős kiadó: Muzsnai Árpád. 111.

²⁰ Cs. Gyimesi Éva, i. m. 150.

²¹ Bertha Zoltán, i. m. 191.

eddig nyomtatásban. Az idézett „szétszóltában”-nal együtt élnek a „szélszóltában” és a „szélszörtában” alakváltozatok is. A *Tengerparti lakodalom* (1978) és a *Világ hava* című kötetkorpuszok az előbbi változatot [I-I], a *Leltár az évszakokról* (1999), az Unikornis Kiadó impozáns külsejű Szilágyi Domokos válogatott verseit megjelentető kötete, *A magyar költészet kincsestára* (2001), valamint a legújabb kiadvány, az *Összegyűjtött versek* (2006) az utóbbi [I-r] formulát hordozzák: „csak így ér valamit e földi lét, / szélszörtában napra forgó igéknek.” (Kiem.-ek tőlem: L. N.)

Hogy melyik az adekvát forma, ebben a kérdésben még az egyébként a témában úttörő munkának számító Cs. Gyimesi Éva monográfiája, az *Álom és értelem* sem ad megnyugtató támpontot: a szerző a vers interpretációjakor a „szélszörtában” változatot használja, miközben a könyve végén található irodalomjegyzékben Kántor Lajos *A költő életei* munkáját említi meg külön, tehát feltételezhetően, abból idézett műelemzése során.²² Egyébként – ha figyelmesen megnézzük az egyik előzményvers, a *Napraforgó(k)* kéziratát – magán a kéziratban is sok javítás fedezhető fel: éppen az „l” „r”-re való átírásának lehetünk tanúi²³.

Ez az alig-alig észrevehető, és csak a figyelmes olvasói-kritikusi tábor „izgató” probléma azért válhat kardinálissá, mert úgy gondolom, hogy valójában az egész költemény értelmezése az adott szóhasználaton múlik. A „csak így ér valamit e földi lét, / „szélszörtában napra forgó igéknek” a legtriviálisabb és egyben legautentikusabb forma; semmiféle poétikai transzformációt, elvonatkoztatást nem igényel, ahogyan a „szélszóltában” szóhasználat sem okoz semmiféle törést, interpretációs nehézséget (Kiem.-ek tőlem: L. N.). Egyedül a „szétszólt” (napra forgó) igék jelsora hordoz összetettebb, mélyebb jelentéstartalmat. Valamit átörökít a mózesi „pusztába (szét)kiáltó szó”-ból, s ezáltal még tovább erősíti a verssor kissé szakrális jellegét.

2

A filológiai problémafelvetésen túllépve, még egy érdekesnek tűnő elemzési szempont kerülhet előtérbe: az aranymetszés szabályrendszere egy több évszázados tudásanyag alkalmazott módszere. Egy, az 1200-as évek elején élt pisai természettudós és festő, Leonardo Fibonacci a természet jelenségeinek vizsgálata közben nevezetes organikus arányosságra bukkant. A róla elnevezett Fibonacci-számsor tagjai az egész számokkal kifejezhető ún. aranymetszés-sort tartalmazzák.²⁴ (A Fibonacci-számsorban előrehaladva egyre jobban megközelíthetjük a mértani aranymetszést.)²⁵ De mi köze ennek Szilágyi Domokos *Napraforgójához*?

Az aranymetszés szakirodalmában kicsit is járatosak körében közismert az a tény, miszerint a napraforgó azok közé a növények közé tartozik (a kamilla, a különféle fűfélék és a fészekvirágok mellett), amelyre érvényesül a Fibonacci-számsorozat képlete.²⁶ Hiba lenne csupán a Szilágyi Domokos-i versszövegben jelentkező esztétikai tárgy, a naprafor-

²² A könyv végén szerepeltetett irodalomjegyzékben a *Tengerparti lakodalom* és a *Kényszerleszállás* című kötetek csak mint recenzált könyvek szerepelnek, nem önálló irodalomként!

²³ A kézirat lelőhelye: *Vissza a Forrásokhoz 5. Szilágyi Domokos az irodalmi kánonokban*. Szerk.: Czintos Emese és Balázs Imre József. *Helikon* (Erdélyi), 1998. jún. 25. 3.

²⁴ Ennek lényege, hogy minden szám az öt megelőző két számjegy értékével egyenlő: 0+1=1; 1+1=2; 1+2=3; 2+3=5; 3+5=8; 5+8=13; 8+13=21 stb.

²⁵ Bővebben lásd: Lendvai Ernő: *Bartók költői világa*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1971. 147.

²⁶ A napraforgó tányérján elhelyezkedő spirálok száma: 13, 21, 34, 55 és 89. Szirmainak száma: 34. Lendvai Ernő: i. m. 149.

gó kapcsán, mintegy asszociatív, messzemenő kijelentéseket tenni, és az aranyetszés versbéli érintkezési pontjait erre alapozva vizsgálni. Alaptalannak és több ponton is támadhatónak vélünk az aranyetszés szabályának „ráerőszakolását” a *Napraforgók*ra, ha nem vennék figyelembe az előbbin kívül még két mozzanatot. Az egyik, hogy Szilágyi Domokos jól ismerte Bartók művészetét, mi több, szintézissteremtő társként a *Bartók Amerikában* című versében örök emléket állított a nagy zenetudósnak. (Lendvai feljegyzése szerint – Bartók kedvenc virága a napraforgó volt.)²⁷ A másik mozzanat, ha hipotetikus megjegyzés is csupán, de feltételezhető – habár erről nem olvasni a költő leveleiben, feljegyzéseiben –, hogy Szilágyi Domokos ismerhette Lendvai 1971-es idézett munkáját Bartók „költői világá”-ról.

A konkrét elemzésre térve: mára már igen nagy az irodalma az aranyetszést kimutató különböző művészeti alkotásoknak, legyen az irodalmi vagy zenemű. A sort most a *Napraforgók* szaporíthatja/bővítheti, amennyiben néhány érdekes momentumot számba vesszünk.

A dolgozat homlokterébe állított költemény 24 sora közül a Fibonacci-számsor tagjainak megfelelően a következők: a 0. (=cím!), 1., 2., 3., 5., 8., 13., 21. sorok. A 0. sor, a cím, valójában az aranyetszést magában hordozó növényi szervezet, s egyben a vers „mise en abyme”-je,²⁸ azaz a vers gondolati magva, amely sűrítetten többletjelentést hordoz magában. Az 1–2. sor a költemény nyitó hasonlata, amely már készen volt a *Napraforgó(k)*-ban, tehát csak átörökített nyersanyag: két, kölcsönvett szírom. A vers 3. sora valójában szintén nem „original” verssor²⁹. A következő 5-ös számú sornak a pretextusként is fölfogható *Napraforgó(k)*-ban lesz fontos szerepe, erről később szólunk. Itt hármas alliterációjával lesz kitéüntetett szerepe, s teszi zeneivé a költeményt.

A 8–12. sorig a *Nyár* variánsorait találjuk, majd a 13. sorban egy olyan poétikai nézőpont érvényesül, amelyben a költői én földi fogolyként értékeli önmagát:

„Fekszem a földön, engedelmes foglya”³⁰

és ennek szerves folytatása a 22. sor:

„fekszem hason, hátam vetem az égnek –”³¹

A 21. sor („*rakoncátlan hívét*”) sajátos szószerkezete nyelvi megformáltságában is jól beleillik a szövegbe. Nem „keresetlen”, hanem nagyon is találékony és tudatos ez a jelzőválasztás, hiszen a fegyelmetlen, szófogatatlan költői-emberi magatartást sűríti magába. Figyelemfelhívó szándékú lehet a vers tipográfiai jelzése is: a versben ugyanis ez az egyetlen sor van egyedül elkülönítve a többitől, itt zárójeles formát alkalmaz a költő.

A korábban ígért 5-ös számú sorra esetleges megoldásként említhető a következő: amennyiben a költemény vége felől számítjuk a sorokat, az ötödik sor a „*talán a sors kivéd*” versmondattal, amely az *Napraforgó(k)*-ban annak aranyetszési pontja (a vers 8.

²⁷ Uo.

²⁸ A szót Andre Gide csaknem százéves naplófeljegyzésében használta először, onnan került át a köztudatba és vált elemző jelenséggé és új interpretációs utakat nyitó eszközzé egyszerre. Említésekör az önreflexió egyik változatáról van szó, amikor is a szöveg egy részlete az egész szövegről magáról állít valamit, azt világítja meg, vagy azt értelmezi.

²⁹ Lásd a *Nyár* 1–2. sorát; mellesleg ott is arányszámról beszélhetünk!

³⁰ Kiemelések (öncélúan) tőlem: L. N. (Megjegyzés: Az idézett verssor kifejezése lehetne a „*Gaiarabja*” szóösszetétel.)

³¹ „A magány nyomorúságát a földnek és az égnek támaszkodó önátadás bizalma enyhíti, és a hit pillanatnyi kegyelme is segít értelmet találni az életnek: »talán a sors kivéd / (rakoncátlan hívét)...»«- Cs. Gyimesi Éva: i. m. 150.

sora!). Az előbb említett átdolgozott *Napraforgó(k)* vers szintén hordoz érdekességet. A 25 sorból álló, három strófára tagolt költemény verstestének aránypontja az előlről és visszafelé számított 13. sor, amely egy és ugyanaz nyilvánvalóan, és egyben a lírai én centralizált gondolata, ha úgy tetszik, a vers magva:

„igém – vérem szólva szórtam.”³²

A költői világfelfogás és önértelmezés különös találkozási pontja ez: a messianisztikus költői létértelmezés nem differenciálódik: a költő szava/igéje krisztusi áldozattéllé válik: „vérem szólva szórtam.” A szétszólt igék egyébként az 5., illetve a vers vége felől számított 21. sorban (mind a két szám a Fibonacci-sor tagja!) ott artikulálódik a költő hangján:

„úgy szórom szét, marokra fogva...”

Ebben a 24 soros költeményben Szilágyi Domokos nemcsak egy állapotjelentést ad magáról: úgy gondolom, hogy a költő halála évének termései között található *Napraforgók* című versben artikulálódó lírai énben lehetetlen különválasztani a kisebbségi sorban tengődő szerző fájdalját a privát magány érzésétől. Habár az erdélyi magyar költészetet nem egyetlen szerző alkotja, mégis magányosnak érzi magát társadalmi-politikai, történelmi-kulturális érdekei, és nem utolsósorban nyelvi elszigeteltsége miatt. „Azok, akik az emberi létezés abszurd tapasztalataival, vagy éppen magával a nyelvvel küzdenek, nem kell, hogy elutasítsák a nemzeti közösség iránt érzett felelősségtudatot. Különösen a kisebbségi létben, ahol többnyire nincs is mód arra, hogy valaki kivonuljon a szellemi küzdelmek arénájából, és magát a létezés szemlélve építsen magának személyes identitást.”³³ A fenti sorokat Pomogáts Béla *Hagyomány és nyitás* című előadásából idéztem, amelyben az irodalmár az irodalomértésben a 19. század végén bekövetkezett heideggeri fordulat utáni 20. századi nyelvfilozófiai (wittgensteini) paradigmaváltást értékeli. És ide kívánczok egy másik, igen szentenciózus megjegyzés N. Pál József tollából (*A paradigmaváltás természetéről*): „Szilágyi Domokos is azért volt a világon, mint bárki más: valahol otthon akart lenni benne.”³⁴

Az idén nemcsak Bartók halálára, hanem Szilágyi Domokos halálára is emlékezünk, immáron harmincadjára. Székelyhidi Ágoston a költő egyik születési évfordulóján azt mondta: „Úgy illik, hogy születési évfordulóján az élő Szilágyi Domokosról beszéljünk.”

Azt gondolom, hogy az emlékezés gesztusával minden alkalommal az élő *Szilágyi Domokos*ról kell beszélünk, akinek életműve – túl azon, hogy az érettségén egyetlen, választható téma az ő költészete a határon túli irodalom témaköréből – sok kérdést tartogat a számunkra. Mondjuk a következőt: „Még azt sem tudjuk, az egy talajból kinőtt virág miért olyan szint választ magának, amilyennel idefent megjelenik. Miért azt a verset nyílt Szilágyi Domokos – ez az emberi értelemmel megvert őszirózsa –, éppen ott és éppen akkor?”³⁵

³² Ezzel indokoltabb a szétszólt (igék) alakváltozat használata. A vers 16. sora is ezt erősíti: „próbálok megmarkolni szétszólt igém”. Kiem.-ek tőlem: L. N. (*Napraforgók*)

³³ Pomogáts Béla: *Hagyomány és nyitás – avantgárd és posztmodern. V. Szilágyi Domokos Napok*, Nagysomkút, 1998. 8.

³⁴ N. Pál József: *A paradigmaváltás természetéről*. In *Szilágyi Domokos Napok „Sajtóértekezlet” – Szilágyi Domokos és költészete negyedszázad távolatából*, 2001. Felelős kiadó: Muzsnai Árpád. 88.

³⁵ Csiki László sorai a *Tengerparti lakodalom* utószavában olvasható. Szilágyi Domokos: *Tengerparti lakodalom. Hátrahagyott versek*. Dacia Könyvkiadó, Kolozsvár, 1978. 110.